

SZENTIMREI JENŐ KÖLTÉSZE

„Másokból költő lett” – írta Szentimrei Jenő 1935-ben egyik keserű hangú verse fölé. A keserves, lélekszikkasztó, mindennapos újságírói és szerkesztői robot váltotta ki Szentimreiből ezt a lemondó vallomást. Szentimrei, az igényes kritikus ezúttal túl szigorú volt Szentimreihez, a ritkán megszólaló költőhöz. Igaz, hogy tevékenységének fő területe mindig a közélet, a publicisztika, a szerkesztés és mindenekelőtt a fáradhatatlan irodalomszervezői munka volt. Idejének és energiájának jó részét ez emésztette fel. Szentimrei Jenő erőforrásai azonban voltak olyan gazdagok, hogy telett belőlük a költészet dinamójának táplálására is. Költői életműve, amely szervesen összeforrott tevékenységének más területeivel, figyelemre méltó művészi dokumentuma a kornak, amelyben született, meggyőző kifejeződése Szentimrei sokoldalú tehetségének, haladó világnézetének, és – legkiemelkedőbb darabjaival – jelzi a mostoha körülmények között maradéktalanul be nem váltható ígéretet.

Paradox módon Szentimrei Jenő költészete akkor kezdett jelentőssé válni, amikor végérvényesen az irodalmi munka más ágainak szentelte magát. A század második évtizedének végén, a harmadik évtized elején bontakozott ki Szentimrei áldozatos, lelkes, szívós irodalomszervezői, publicisztikai, újságírói munkássága. Kétségtelen, hogy ez a tevékenység valóban felaprózta energiáit, de az is kétségte-

len, hogy obulusai bőven kamatoztak a két világháború közötti romániai magyar irodalom fejlődésében, irodalomszervezői munkájának eredményeiben. Közéleti és irodalomszervezői munkája azonban nemcsak elvonta első szerelmétől, a költészettől, hanem ugyanakkor gazdagabbá, mélyebbé, tartalmasabbá is tette ezt a szenvedélyt. Közéleti munkásságának tapasztalatai felszívódtak költészetének véreibe, és így alakították ki annak következetesen humanista, haladó, radikálisan demokrata arculatát.

I

Szentimrei Jenőnek (1891–1959) származási, társadalmi és neveltetési kötöttségekből kellett kivekednie magát, hogy írói életművét ma mint haladó irodalmunk jelentős értékét tarthassuk számon, s a társadalmi és politikai fejlődés elszánt és mindig tiszta harcosaként becsüljük őt magát mint embert. Elszegényedett, de rátarti nemesi családból származott, s ilyen környezetben nevelkedett. „Olyan világ volt ez, és olyan felszínen úszó osztály – írja környezetéről és családjáról –, amely nem látott magánál különbet, amely úgy vélte, hogy lubickol egy ösökben és hősökben gazdag múlt minden dicsőségében.”¹ Ebben a „világban” természetes volt a csendőrtiszt apa és a lefelé kallódó földbirtokos-leány anya törekvése, hogy pártfogók keresése és kedvezmények kijárása árán is, de katonatisztet, lehetőleg éppen huszártisztet faragjanak a fiúból. Így került az író, a középiskola elvégzésére, a soproni főreál iskolába, majd később a budapesti Ludovika Akadémiára. Tehetsége így fölöttébb kedvezőtlen körülmények között, a rideg, lélekölő katonaiskola falai között bontakozott ki. De a vezényszavak pattogása sem tudta elnyomni lelkében a líra gyöngédebb hangjait. Már 1906 és 1909 között versei jelennek meg a soproni Nemzetőrben, amit az iskola tisztai tanárai ter-

¹ Kéziratoss emlékirat. A család birtokában.

mészetesen gúnyos megalázásokkal és megrovó helytelenítéssel honorálnak. Az első versek figyelemre méltó formakultúráról, verselési készségről árulkodnak, mondanivalójuk azonban egyelőre szegényes és nem különösképpen eredeti. Mintegy ellenhatásként a környezet merev szigorúságára, Szentimrei lírájában az érzelmes-érzelgős hangvétel felé vonzódik. A szerelem, a viszonzatlan érzelmek, az idő múlása és valami elvont világfájdalom szólal meg első verseiben.

A kis diák egyéniségének ezt az egyáltalában nem katonai alakulását sem most, sem később nem tudja megállítani a tanári szigor. A Ludovika Akadémián már a norvég Grieg akkor oly népszerű dalait fordítja németből, sőt megbízást is vállal egy egész Grieg-kötet összeállítására. Nyilvánvaló, hogy a századforduló divatos költői irányzatai befolyásolják az ifjú lírikus kissé még mutáló hangját. Amikor megismerkedik Ady költészetével, az elhatározó hatással lesz egész későbbi munkásságára. Ady példája kivonja őt a sanzon-költészet köréből, és utat nyit számára a közéleti ihletésű költészet felé. Ady hatása inkább költészetének állásfoglalásában, mint formanyelvében érződik; Ady formanyelve csak a húszas években befolyásolja Szentimreit, amikor a reakció Adyt meghamisító törekvései ellen, Ady igazának és irodalomtörténeti jelentőségének elismertetéséért küzd.

A szakítást a sanzon-költéssel a történelem és egyúttal a saját életének eseményei teszik végérvényessé. A Ludovika Akadémia elvégzése után Marosvásárhelyre kerül gyalogos csapattisztnek, s itt ismerkedik meg az akkori katonaelet brutális valóságaival. „A hazudozás és a hasbarúgás iskolája ez a katonaság” – írja naplójában,¹ amikor kénytelen-tehetetlen szemtanúja, hogy tisztársai hogyan bánnak alárendeltjeikkel. Mennyire más ez, mint az Akadémián tanult elmélet! Mert azért az Akadémiáról hozott magával valamit, ami kihatott élete egész em-

¹ Kézirat. A család birtokában.

berségére. Ez pedig egyik tanára, Stromfeld Aurél százados,¹ a taktika tanárának egyenes és tiszta jellege, férfias helytállása – számára örök példa! – volt. Stromfeld már akkor azt tanította, hogy minden honvédelem legfőbb ereje az érzelmileg is egybeforrt néphadsereg. Beleilleszkezhett-e hát a fiatal tiszt annak a hadseregnek a szellemébe, ahol így bántak a „nép fiaival?” Eleget tett a katonai szolgálat utált robotjának, de már minden érdeklődése az irodalomé. Marosvásárhelyen állítja össze első verskötetét,² s egyfelvonásos társadalmi drámát ír egyik barátjával a marosvásárhelyi színház számára,³ újra kiváltva vele katonai felettesei megbotránkozását.

Az imperialista világháború harcterein a tisztí mundérba bújtatott fiatal költő egyszerre szembetalálja magát a legborzalmasabb valósággal. Az uralgó osztályok érdekeit kiszolgáló sajtó és irodalom nacionalista frázisokat pufogat, „szent” háborúra uszít, fülsiketítően és ízléstelenül mimeli a lelkesedést a hátországból; Szentimrei pedig lövészárkokban és fedezékekben megírja első, valóban jelentős verseit az imperialista háború kegyetlenségéről, embertelenségéről, értelmetlenségéről. Már a háború legelső időszakában, 1914-ben és 1915-ben olyan versek kerülnek ki tolla alól, amelyek élesen elütnek a nacionalista, hivatalos költészet „hazaffyas” hangvételétől. Az 1914-ben írt *Levél a földözékből* még felemás hangú, a valóságra való rádöbbenés első jelei még keverednek a költőre merevült érzelmes pózokkal, de az 1915-ben írt *Székely katona keserves éneke* és az *Ének a jó katonáról* már egyértelműen a háború vágóhídjára hajszott egyszerű emberek fájdalmát fejezi ki, és az imperialista militarizmust ítéli el. A háború ezekben a versekben úgy rajzolódik ki, mint könyörtelen, rideg, emberfaló gépezet, amely mohón új és új áldozatokat kíván. Szentimrei versei

¹ Később, 1919-ben a magyarországi proletárforradalom vörös hadseregének vezérkari főnöke.

² Azoknak a keveseknek. Reichardsperg J. és Társa Utóda könyvkereskedése bizomány. 1912.

³ A királyleány.

élesen és keményen ítélik el az imperialista háborút, az egyszerű emberekre zúduló szenvedést, anélkül azonban, hogy a háború okait és kirobbantóit le tudnák leplezni. A humanista költő elszörnyedése és tiltakozása szólal meg ezekben a versekben, amelyek fénycsóvái csak a szenvedők tömegeire hullanak, az imperialista háború haszonélvezőit nem világítják meg. Csak a *Sirályok a viharban* című vers mutat túl ezen a humanista-pacifista állásfoglaláson s hirdeti, hogy „valami új hitnek kell jönnie”. Az új hit, a jövő felé forduló vágy és remény azonban elvontan körvonalazódik ebben a versben, éppúgy, mint Szentimrei többi háborús verseiben, amelyeknek eszmei értéke a háborúval és így közvetve a fennálló renddel való szembefordulásban rejlik. Gondolnunk kell arra, hogy ezek a versek a háború legelső hónapjaiban születtek s írójuk katonatiszt, akit éveken át gyilkolásra neveltek – s ehelyett mégis a békevágy költője lett.

Az említett versek nemcsak tartalmilag, formailag is megújították Szentimrei költészetét. Eddigi verseinek képei az elég szűken értelmezett költői én napjai körül keringtek pislákoló bolygókként; most költészetének világa kitágul és versei az egyszerű emberek érzelmeit szólaltatják meg. Költészete egyszerűbbé, természetesebbé, közvetlenebbé és reálisabbá vált; az érzelgős, sanzon-szerű költészet erőtlenül finomkodó formakultúráját a népdal és a kurucköltészet nyers-erőteljes hangütései váltják fel (pl. *Ének a jó katonáról, Csatárok a sáncon*).

A költő 1915 nyarán életveszélyesen megsebesül és a hátszágba kerül. Kórházi kezelése majd lábadozása alatt önvallomást¹ ír, amely kulcsa egész további írói tevékenységének s emberi-politikai magatartásának. Felszámolása ez a saját múltjának s tagadása általában mindannak, ami eladdig volt. A katonai műszavak mögé bújtatott hitvallás az új életért, az új világért folytatott harcot helyettesíti be a harc-

¹ Egyenest, támadás. Oktatás a harcról minden harcban állók számára. Budapest, 1916.

tereken folytatott esztelen imperialista öldöklés helyébe, s mintha a Stromfeld Aurél „taktikai tanításait” hallanók mondataiban – az emberi helytállás, a férfias tisztaság és áldozatkész szerénység erkölcsi axiómáivá nemesítve. „Igaz siker csak egy van – írja –: az erkölcsi; és egyetlen érdemrend: a nyugodt lelkiismeret.” És tovább, mintegy mottóként egész további életére: „A név csak megkülönböztet, mint fegyházban a szám a rabokat. Ne keserítsd azzal a múlás gondolatát, hogy küzdelmes életed hasznát nem látod mindenkor. A te életed hősi élet volt és marad, ha névtelenül is szakad félbe, mert a legnagyobb dicsőség: a névtelen hősöké.”¹ Lírájában akkor az életvágy szimfóniája csendül, az élet értelmét a társakra találásban, a közösséghez tartozásban fedezi fel (*Élni*). Amikor egyre növekszik a háborúba hajszolt tömegek elkeseredése és szembefordulása az uralkodó osztályok célkitűzéseivel, megírja legtöbbet mondó „háborús” versét, a *Fejetlen katonák balladáját*. Kitűnő költői ötletből kiindulva leplezi le az imperialista háború esztelenségét, a militarizmus embertelenségét, hazugságát. Kisvárosi fényképészek uniformizált katonai emléklapjai, amelyekre csak fejret ragaszt az élelmes fotográfus, szimbolikus erejű kifejezőivé válnak annak a háborús gépezetnek, amely a tömegekben csak uniformisba öltöztethető ágyútölteléknek lát. A telibetaláló költői ötlet kiteljesíti Szentimrei háborúellenes mondanivalóját, és az imperialista háború embertelenségének maradandó értékű művészi képévé válik.

A tömegek forradalmi elégedetlenségének növekedése, a háborúellenes mozgalmak, a forradalmasodó közélet Szentimrei Jenőt a publicisztika és a politikai élet felé vonzza. Tevékenyen részt vesz a kibontakozó polgári forradalom mozgalmaiban, laptervekkel van tele, s egy pillanatra a már 1915-ben várt „új hit” körvonalait látja felvillanni. A forradalom azonban elbukik, s Szentimreinek új körülmények között kell tovább folytatnia munkáját.

¹ Ugyanott.

Ezzel lényegében véget is ér költészetének első fejlődési szakasza. Az imperialista háború élményei a fiatal költőt az érzelgős polgári líra zártságától eljuttatták a háború leleplezésének közösségi költészetéhez. Az annyira áhított „új hit”-re azonban még nem talált rá a költő.

2

A század második és harmadik évtizedének fordulóján, a megváltozott történelmi körülmények között Szentimrei végleg az irodalomszervezői és publicisztikai munkának szenteli magát. Ezzel párhuzamosan bontakozik ki költészete a maga egészében. Mint irodalomszervező nehéz, áldozatos és hálátlan munkát végez; az imperialista háború pusztításai és a forradalmi törekvések átmeneti bukása utáni dermedt hangulatban vállalja az irodalmi élet serkentőjének szerepét. Több évtizedes ilyen irányú tevékenysége külön tanulmányt igényel, annál is inkább, mert az irodalom szenvedélyes szeretetének, fáradhatatlan szolgálatának megkapóan szép példája. Az önként vállalt feladat terheit megsokszorozzák a kenyérkereset gondjai. Sok energiát és időt kívánó szerkesztői munkát végez különböző, viszonylag haladónak induló lapoknál. Szentimrei szembeszáll az uralkodó osztályokkal, a burzsoá államhatalom elnyomásával éppúgy, mint a magyar kizsákmányoló osztályok nacionalista diverziójával és szókimondó hírlapi cikkeivel, gerinces magatartásával kihívja maga ellen a politikai és egyházi hatalmasságok gyűlöletét. A polgári radikális, humanista, a román nép és az együttélő nemzeti kisebbségek együttélését hirdető publicista számára természetesen kevés hivatalos babér és még kevesebb megélhetési lehetőség kínálkozik az adott időszakban. Állását többször elveszíti, vagy ő maga tagadja meg, hogy meggyőződésével ellentétes célok szolgálatába álló lapoknál dolgozzék. A végrehajtó rendszeres vendég lesz házában, és a burzsoá államgépezet, cinizmusára jellemző módon,

először mindig a megélhetés eszközét, az írógépet foglalja le¹. A fegyverek között nem hallgatott Szentimrei múzsája – a burzsoá földesúri rend rafináltabb fegyverei és gazdasági kényszere azonban gyakran elnémítja. Lopott perceiben juthat hozzá Szentimrei a versíráshoz. A szürke újságírói robot veszi igénybe minden idejét, minden erejét, ami lelkes irodalom-istápoló munkája után még megmarad. S amikor mégis megszólal: reménytelen, lemondó hangú, keserű verseket ír. A magányt, a kifosztottságot, az üldözöttséget, a bizonytalanságot panaszoja. Látszólag befelé forduló ez a költészet, valójában azonban a társadalmi helyzetből ihletődik. Akkor ír így, amikor egyre szűkül körülötte a kör, bátor hangú hírlapi cikkeiért üldözik s egyre kevesebb helyen találnak helyet írásai. Úgy érzi, hogy egyedül maradt. Azoknak a magányosság-érzete és érzelmi kifosztottsága szólal meg verseiben, akik világosan látják, hogy az első világháború vérzivatarára után tovább folytatódik a kapitalizmus embertelen uralma, de még nem ismerték fel azt az erőt, amely következetesen szembe tud szállni a kizsákmányoló osztályok embertelen társadalmi rendjével. Nagyon jellemző, hogy Szentimrei két, önéletrajzi versében is felbukkan a nemes szándékú, búsképű lovag nevezetes alakja, és kéziratok emlékirataiban is gyakran használja Don Quijotét jellemző szimbólumként. Szentimrei is jó szándékkal, humanista hevülettel és következetes szubjektív becsületességgel fordul szembe az uralkodó osztályok népelnyomó politikájával és irodalmi törekvéseivel, de nem talál szilárd társadalmi bázisra. Több ízben is keresi az utat a munkásosztály felé, de világnézetéhez csak a felszabadulás után jut el. Ezért vív időnként Don Quijotéhoz hasonlóan szélmalom-harcot. Ő jellemezte legjobban életének ezt a szakaszát 1954-ben írt, *Zárszámadás helyett* című szép versében.

¹ Szentimrei Jenő: Visszaadta az emberbe vetett hitemet. Igaz Szó, 1954. 8. szám.

*A szükség diktált, írtam. Jót és rosszat,
Sebtében gyakran s kritikátlanul.
Éjjel versek, nappal cikkek kínoztak,
Gyilkolt a mettőr: „Szentimrei úr,
Nincs kézirat! Úszunk. Áll a szedés!”
Ez volt az életem: egy sürgetés.
Mire magam valahogy összeszedtem,
A java-torna elzúgott felettem.*

*Nem volt megállás. Szerteszét kigyúltak
A gyűlölet kénköves lángjai.
Új viharfelhők jöttek, tornyosultak
Megújra harcba kellett szállani,
Egy szál tollal egész tornádó ellen...
Most sem láttam, kikkel kell együtt mennem,
Hogy osztályharc ez, csak más a neve.
S hogy „rendjük” hullafoltokkal tele.*

A késői felismerés visszavetődő sugárnyalábja segít pontosabban kirajzolni Szentimrei felszabadulás előtti költészetének körvonalait. A húszas és harmincas években az illúzióit vesztett, meghasonlott, haladó és becsületes, de a társadalmi élet és harc nagy összefüggéseit és erővonalait fel nem ismerő értelmiségi hangja szólal meg verseiben. Fáradt, lehangolt, kiábrándult költemények jelzik, hogy a költő szemben áll az őt körülvevő társadalmi renddel, amely felőrli testét, lelkét. Ahhoz az orvoshoz hasonlít, aki képtelen a pontos diagnózist megállapítani, de a gyógyítás hevületétől vezetve mindent megtesz a tünetek ellen és kétségbeesve látja, hogy jószándéka mégsem vezet eredményre.

Versei formailag is kifejezik ezt a világérzést. A húszas években a szabadvers nagy lélegzetvételéhez vonzódik, kétségtelenül ennek a versformának a mondanivalója áradását kifejező lehetőségei vonzzák, költeményeinek laza asszociációs rendszere, időnkénti prózaisága és elvontsága azonban belső ziláltságot jelez. Kínzó magányosság-érzete és keserű eredménytelensége ellenére sem süllyed azonban deka-

denciába: a tevékeny közéleti harcos és publicista visszarántja a szakadék széléről a költőt. Az *Ady-ódában* (1924) már programot ad, a költő-óriás élő emlékét lobogtatja meg zászlóként és az uralkodó osztályokat ostromozó igéit idézi. S ha ezt a programot nem is tudja társadalmilag elég konkrétan és mélyrehatóan alkalmazni, hitvallásával mégis jelzi, hogy következetesen hű maradt haladó, polgári-radikális eszméihez.

Az Ady-ódát követő versekben lassan oldódni kezd az előző költemények kiábrándult keserősége. Kődösen, elvontan, de azt hirdetik, hogy az életet, küzdelmet vállalni kell minden megpróbáltatás közepette (*Toronyépítők Bábelnél*). A *Mindenek dala* adysan szimbolikus és modernistán elvont soraiból végül is az emberi élet teljességét megszólaltató költészet igénye csendül ki.

A kiutat fel nem ismerő költő a kapitalista társadalom vaspántos szorítása elől a természetbe próbál menekülni (*Dithiramb*), és Bartalis Jánoshoz, fegyvertársához írt szép versében ennek a társadalomnak az embertelenségét bírálva – illuzórikus módon – a falu nyugalma után áhítozik. A falu és a város szembeállítását más verseiben is kísért. Ha ennek a szembeállításnak az éle a kapitalista társadalom ellen irányul is, végső fokon mégis költészetének eszmei tisztázatlanságát jelzi.

A mindennapos idegölő csatározások egyre inkább elvonják a költészettől. „Lírám e lírátlan kor megölte” – írja a harmincas évek végén egyik versében (*Levél elköltözött ifjú pályatársam után*). Ebben az időszakban főleg két témakör szólaltatja meg Szentimreiben a költőt. 1935–36-ban több verset is írt az újságírói robotról. Ezeket a költeményeket az ön-életrajzi vonatkozásokon túlmenően az teszi figyelemreméltóvá, hogy hiteles képet nyújtanak a becsületes értelmiségiek kizsákmányoltságáról, a kapitalista társadalomnak a szellemi javakhoz való viszonyáról. Az atomizált, a profitot termelő gépezet egyszerű csavarjává zsugorított ember fájdalmas jajkiáltása:

„*Bolondítjuk magunkat s egymást ostoba
szóaradatokkal.*

*Hazudunk békét, hazudunk kultúrát, hazudunk
csendet,*

*hazudunk jövőndőt s minden vasárnapra tyúklevest
minden nyomorult polgár fazekába és mi
újságcsináló nyomorultak úgy hömpölygetjük
magunkon keresztül e hazugságok szennyvizeit,
mint kloákák egy világ minden förtelmét és
irtózatát.”*

– így jellemzi a burzsoá újságírás gátlástalanságát,
útszéli demagógiáját *Már nem üdit* című versében.

A másik témakör, amelyben megszólal, az előretörő fasizmus elleni tiltakozás. Az üldözöttség, a meghajszoltság érzése vesz erőt a költőn, és elszörnyedve látja a fasizmus barna ködének terjeszkedését, féktelen terrorját. *Körvadászat* című verse pontosan és kifejező képekben rögzíti ezt az állapotot, *Falak* című költeménye (*Európa 1935* címen is megjelent) pedig megrendítő vízióban rajzolja elénk a fasiszta terror térhódításait:

„*Falak, falak, falak körös-körül.*

Falak szívem körül a bordák,

Falak agyam körül a csontok,

Falak a testemen a holt ruhák.

Falak szorítják, pántolják az utcát,

Falak szürkítik el munkaszobámat.

Falak szűkítik hitem, templomát.

Falak mögé zárják az igazságot.”

A falak közé zárt világ becstelensége és levegőtlen-sége Szentimrei Jenő személyes életére is ránehezedik. A lapot birtokában tartó tőkés-csoport jobb felé tolja az Ellenzéket, amelynek szerkesztője volt. Szentimrei szakít a lappal, szakít a megvásárolható burzsoá sajtóval, s a haladó Brassói Lapok munkatársa lesz.

A harmincas években született versek sorát egy nekrológból hitvallása táguló jelentős mű zárja. A költeményben a korán elhunyt nagytehetségű költőt, Dsida Jenőt búcsúztatja Szentimrei. Tehetségét ő is sokra tartja, de ugyanakkor szokásos kemény szókimondásával bírálja azt az írói magatartást, amely Dsidát, aki gyakran a reakciós rétegek nézeteit képviselte újságírói munkájában (például a népfront jegyében összehívott Vásárhelyi Találkozó idején), eltérítette a haladás, a nép szolgálatának útjáról. „...Szolgálni és kiszolgálni kettő” – írja, egyszerre ítélve el az uralkodó osztályok politikájának kiszolgálását és hitet téve a haladás, a nép ügyének szolgálata mellett. A keményen bíráló szavak mögött lényegében Szentimrei költői hitvallása fogalmazódik meg, a költőé és publicistáé, aki tévedve és irányítva sem feledkezett meg arról soha, hogy az igazi költőnek sohasem szabad a reakciós polgárság érdekeinek szószólójává válni.

A második világháború, a Horthy-fasizmus évei lényegében hallgatásra ítélték a költőt. Utolsó alkotása ebből a korszakból az 1944 elején írt *Jaj emberek* című költeménye. Költészetének felszabadulás előtti szakasza ezzel lényegében lezárult. Ez a szakasz a szűkkörű, érzelgős polgári líra semmitmondásától az imperialista háborúval való szembeforduláson, a kapitalista társadalom embertelenségének és becstelenségének bírálatán át a fasizmus elleni tiltakozásig ívelt.

Szentimrei élesen elhatárolta magát a nacionalista polgári irodalom reprezentánsaitól, és költészetében is szembefordul a konzervativizmussal, a reakcióval. *Az ár felel a gátnak* című versében például – ha nem is teljesen világos fogalmazással – a tömegek, a haladás erejét hirdeti, és így válaszol Reményik Sándornak, akinek nacionalista konzervativizmusaiban joggal érzékeli a fejlődéssel, a haladással való szembefordulás népellenes ideológiáját. Ennek ellenére Szentimrei nem jutott el költészetében addig a harcok antifasiszta álláspontig, amelyet a két világháború közötti romániai magyar irodalomban a párt

vezette munkásosztály oldalán harcoló Salamon Ernő, Brassai Viktor, Korvin Sándor és társai képviseltek. Gyakran tett lépéseket feljűk. A romániai magyar írók közül szinte elsőként ismeri fel József Attila költészetének jelentőségét¹, és a fasizmus tombolásának idején előszót vállal a munkaszolgálatra hurcolt Salamon Ernő kötetéhez. A húszas évek végén munkásokból álló szavalókórust irányít, többek között Majakovszkij költeményét viszi színpadra. Barátság fűzi a marxista Gaál Gáborhoz és rendszeres munkatársa a Korunknak, különösképpen a harmincas évek végén, a lap betiltása előtti esztendőben, ezzel is tanúságot téve arról, hogy eszmei fejlődése a munkásmozgalom felé vezet. Mindezek bizonyítják, hogy jó helyen keresett fegyvertársakat magának, a döntő lépést azonban nem tudta megtenni. Egyrészt származásának, neveltetésének korlátai, másrészt a humanista értelmiségi illúziói és a társadalmi helyzet kuszáltsága megakadályozta abban, hogy a legtisztábban látó harcosokkal együtt, az ő soraikban vívja csatáit a közös ellenség ellen. A humanista, haladó értelmiségi becsületes kiút-keresése és vergődése szólalt meg költészetében. „Valami új hitnek kell jönnie” – hirdette, de az újat nem látta a maga társadalmi, osztályharcos konkrétságában, és éppen ezért nem találta meg azt az utat, amely az „új hit” harcos képviselőihez, a kommunistákhoz, a munkásosztályhoz vezetett, azokhoz, akik az illegálitás nehéz körülményei között készítették elő a költő előtt is új távlatokat nyitó felszabadulást.

3

*„Hogy mire vittem?... Jócskán behavazta.
Sohsemokuló fejemet a tél,
S megérkeztem egy olyan új tavaszba,
Mely minden tavasznál többet ígér.*

¹ Szentimrei Jenő: József Attila versei. Erdélyi Helikon. 1929. 659. lap.

*Amit csak hittem vagy csak félig hittem
Körös-körül és a szívemben itt benn,
Lombdíszen áll, vagy virágba borulva,
Tett és tudás fényében megújulva.”*

(Zárszámadás helyett)

– írta, életpályáját összegezve, a felszabadulásról. A megújuló világ újra csatasorba szólítja a költőt, akinek életeleme mindig az újért vívott harc volt. Közvetlenül a felszabadulás után született verseiben az alkotó munka dicséretét zengi, a megújuló távlatok szépségét hirdeti s életében először nem elvont, hanem tudományosan, világnézetileg megalapozott bizakodással tekint a jövőbe. „Sorsod kovácsa magad vagy” – üzeni népének s ő maga is tevékenyen részt vesz az új szocialista kultúra megteremtésében. Kezdetben színigazgatóként, majd publicistaként, kritikusként, főiskolai tanárként adja át a marxizmus-leninizmus fényében értékelt tapasztalatait és tudását az ifjú nemzedéknek. Betegen, megviselten is fáradhatatlan; írásaival állandóan jelen van a különböző lapokban, folyóiratokban s okos tanácsaival, szigorú kritikai észrevételeivel is segíti szocialista-realista irodalmunk kibontakozását. Irodalomkritikusként a marxista-leninista esztétikai, a szocialista-realista alkotási módszer lesz a vezérfonala és a pártos irodalom lenini elve világítja meg munkásságának útját. Petőfi emlékét idéző verse a forradalmár költő reményeinek beteljesülését hirdeti, más költeményeiben a béke, az imperializmus elleni harc mellett tesz hitet. Mindenben együtt akar haladni a fiatalokkal, egy-két versében még a kezdet sematikus, verbális megoldásaiban is osztozik velük (*Levél a monopóliumok urához*).

1954-ben megírja *Zárszámadás helyett* című, egész költészetében jelentős helyet elfoglaló költeményét. A marxista világnézet biztonságával és önkritikailag is elmélyült ítéletével tekint végig költői, írói pályáján, tárja fel tévedéseit, harcának értelmét. A közelgő halál árnyékában íródott verset megkapó és felemelő

optimizmus hatja át, „a fekete batárról” a megújuló élet folytonosságát, diadalát szegezi szembe. A fiatalokban, a tanítványokban és az unokákban él tovább, azokban, akiknek szeme már a mi szocializmust építő társadalmunkban nyílt rá a világra:

*„Fogd kézen őket, pártom, élet pártja,
Ha úgy adódik, én testemen át
(Mit bennem gyújtottál, serceg a fáklya,
Inkább csak mécs már –) te vezesd tovább
Igazra, jóra, épre, szépre őket...
Tudjanak tudni, hogy csak a hívőket
Szárnyalják túl csattogó sólyomszárnyal.
Szívükben majd én leszek a madárdal.”*

(Zárszámadás helyett)

Élete utolsó évében, 1959-ben valósággal kivirágzik Szentimrei Jenő költészete. A betegség ágyba kényszeríti a költőt, elvonja a katedrától, az irodalmi közélettől, de a fáradhatatlan harcos verseivel küzd tovább az élet oldalán. *Köztársaság utca 62* című versében az, építőteleggé vált ország lírai képét rajzolja meg. Az új téma mintegy „házhoz jön”; a betegágyból is a szüntelen építés, a forradalmi újjáalakulás tényeit látja a költő. *Az első utcán balra* című költeménye szintén a forradalmi változások, a dialektikus fejlődés nagyszerűségét, fiatalító erejét idézi. A betegség és a közeli halál egyéni bánatát feloldja az iramos társadalmi fejlődés, a szüntelen előrehaladás reális víziója. A szocialista építés megújította, forradalmasította Szentimrei életszemléletét, költészetét és tehetségének rejtett tartalékait hozta felszínre. Az öregkor fájdalmasan lemondó líráján is keresztül fénylő optimista meggyőződés hite teszi felejthetetlenül vonzóvá és sajátossá ezeket a késői Szentimrei-verseket. „Őszikék”? – igen, olyan őszikék, amelyek a társadalom tavaszában születtek és ettől kaptak sajátos, maradandó értékű ragyogást.

A zilált, rendezetlen, hajszott életért mintegy kárpótlást nyújt a befejezés kiteljesült szépsége. Néhány

nappal halála előtt jelenik meg költői végrendelete, amelyet megrendülten idéznek a nekrológok:

*A halált mégsem, sosem ünnepelem,
Az életet dicsőítse a dal.
Gyászbeszédet ne mondjatok felettem:
Holnap is élő leszek s fiatal.*

(Az életet dicsőítse a dal)

A végső búcsúszót is ő maga mondta ki, 1959 márciusában írt és a Benedek Elek évfordulóra tartogatott, *Vágtat az élet* című versével, amely halálhírével egyidőben látott napvilágot. Ebben a fájdalmasan szép költeményben mintegy egész életének tanulságait summázva idézi azokat a szavakat, amelyekkel félbeszakadt Benedek Elek közvetlenül halála előtt Szentimreihez írt levele: „Fő, hogy dolgozzanak...”

Szentimrei Jenőt életében elsősorban irodalomkritikusként, irodalomszervezőként, publicistaként tartotta számon az irodalmi közvélemény. A páratlanul gazdag és sokágú, sokszor szétaprózódott tevékenysége mintegy elfedte az olvasók szeme előtt a *Ferenc tekintetes úr*, a kitűnő Kölcsey-regény íróját és a figyelemre méltó lírikust. Pedig költészete is hiteles, művészi kordokumentum s néhány kimagaslóan szép verse, valamint utolsó évének felejthetetlen termése bizonyítja, hogy ez a sokoldalú és fáradhatatlan alkotó költőnek is jelentős. Addig is, amíg az irodalomtörténet pontosan felméri egész életművét, válogatott verseinek ez a kötete igazolja iránta érzett megbecsülésünket, hálánkat s utolsó verssorának igazságát: „Holnap is élő leszek s fiatal”.

GÁLFALVI ZSOLT